

Nézetek a nevelési módszerekről

Kvalitatív kutatásunkban azt vizsgáltuk, vajon tanulók és szüleiik szerint hogyan nevel a család és az iskola a 21. század fordulóján.

Többféle nevelésméleti irányzathból összegezve a következőképpen határozhatjuk meg a nevelési módszereket: a nevelendő gyermekben rejlő lehetőségek kibontakoztatásához a nevelő által tudatosan kiválasztott és alkalmazott eljárások, helyzettek, eszközök, hatások, természetesen számolva a környezet egyéb, a személyiségfejlődésben szerepet játszó hatásaival is. (Geißler, 1982; Bábosik, 1997; Bábosik, 1999; Zrinszky, 2002)

A gyermekekkel és szüleikkel készített interjúk néhány kérdése közvetlenül a nevelési módszerekre vonatkozott, ezek a következők: „Hogyan fegyelmeznek otthon/az iskolában?”; „Tiltanak-e otthon valamit?”; „Mit tiltanak az iskolában?”; „Miért és hogyan dicsérnek meg otthon/az iskolában?” A kisiskolásoktól a Tausch-képek alapján iskolai konfliktushelyzetek megoldását is kértük. A tapasztalatok alapján felsorolt módszerek elemzéséhez felhasználtuk a „Milyen gyerek vagy?”, „Hogy érzed magadat otthon/az iskolában?” és a „Ki nevel?” kérdésekre adott válaszokat is.

Ugyanezeket a kérdéseket tettük fel a szülőknek is a gyermekükre vonatkoztatva. Mind a tanulóknál, mind a szüleiknél a válaszok függvényében további kérdéseket jelöltünk ki és tettünk fel, amelyekben értékelhették is a megkérdézettek a családi és iskolai nevelési módszereket. A gyermekek is elmondhatták, hogy igazságosnak vagy igazságtalannak tartják-e az alkalmazott eljárást, és ha ők majd szülők lesznek vagy ők lennének a tanítók, hogyan oldanák meg az adott konfliktust. A szülők arról is beszámolhattak, hogyan nevelték őket a családban és az iskolában. Összehasonlították a múltban és a jelenben alkalmazott nevelési módszereket

Mivel kutatásunk kvalitatív jellegű (Szabolcs, 2001), a többször meghallgatott és elolvasott – szinte a válaszolókkal együtt gondolkodva elemzett – teljes interjúk alapján igyekeztünk egymástól elkülöníteni különböző nézeteket, állásfoglalásokat az egyes kérdések körében, bemutatni a válaszok, nézetek sokszínűségét.

Megpróbáltuk:

- megfogalmazni, ki mit ért azon, hogyan nevelünk, kit kell nevelni és kinek;
- az alkalmazott nevelési módszereket összegyűjteni, leírni és besorolni a szakirodalomból ismert rendszerekbe;
- megkeresni a nevelési módszerek megválasztásának tényezőit, azok rendszerét;
- az előbbieken alapján megragadni lehetséges családi és iskolai nevelési modelleket;
- a módszerek változását követni generációk, illetve a tanulók életkora mentén;
- megnézni, mennyiben összehangolt a két szülő, valamint gyermekük nézete a családi és iskolai nevelési módszerekről.

Írásunkban csak néhány kérdést érintünk röviden a felsoroltak közül.

Kit kell nevelni? Kinek? Hogyan?

Érdekes gondolatokat olvastunk arról, mi a megkérdezett tanulók véleménye a nevelésről, mikor van szükség a nevelésre, kit kell nevelni. Egy jól leírható és határozott nézet a következő: a jó gyereket nem kell nevelni, a rosszat viszont igen. Kerestük, hogyan alakult ki ez a nem is egyedülálló vélemény. Először is kigyűjtöttük azokat a tulajdonsá-

gokat, jellemzőket, amelyeket a jó gyerekre ruháztak a megkérdezettek. A választ adók az iskolai teljesítményük vagy/és a magatartásuk alapján nevezik jónak vagy rossznak a gyermekeket.

A következőkben az interjúkból kigyűjtött tulajdonságok segítségével mutatjuk be a megkérdezettek véleményét. Két csoportba rendeztük a jellemzőket, először az iskolai teljesítményre, majd a magatartásra vonatkozókat soroljuk fel. A válaszoló gyerekek szerint jó gyerek otthon: aki jól tanul, jó jegyeket hoz, ötöst hoz, jó az eredménye, szorgalmas, aki jól viselkedik, betartja a szabályokat, segít. Jó gyermek az iskolában: aki jól tanul, jó jegyeket szerez, szorgalmas, versenyt nyer, jól sikerül a dolgozata, aki jó magatartású, segít az osztálytársának. A szülők szerint jó gyerek otthon: aki okos, szorgalmas, elkészíti a feladatát, jól tanul, aki türelmes, kedves, segít; az iskolában: aki jól tanul, elfogadja a szabályokat. Elgondolkodtató, hogy mind a szülők, mind a gyermekek többsége szerint a fő szempont a gyermekek megítélésében az iskolai teljesítmény és az ehhez kapcsolódó tulajdonságok. E markáns nézet szerint az a jó gyerek, aki jól tanul, vagyis: jó gyerek = jó tanuló. Hasonló megállapításra jutottak kutatásunk más területén vizsgálódó munkatársaink.

„Az iskolában nincs idő a nevelésre. A tanáraink eljárásai nullák, katasztrófa!... Megtanultam, sikereket csak komoly tanulóval lehet elérni. ... Van sok olyan dolog, amire nem nevelsenki, magának kell az embernek sokmindenre rájönni. Például, hogy meg tudja különböztetni az embereket, hogy mindenkiben ne azt lássa, hogy makulátlan tiszta és soha nem fog átverni. Hogy meg tudja különböztetni a jót a rossztól. Minél több embert meg kell ismerni és levonni a tapasztalatot.”

(Lásd: *Golnhofer Erzsébet* 'Tanulóképek és iskolaelméletek' és *Rapos Nóra* 'Az iskolai félelmek vizsgálata...' című tanulmányait ugyanebben a számban.)

Természetes, hogy az iskolába járóknak valóban a legfontosabb tevékenysége a tanulás. Akinek a tanulás nem okoz nehézséget, azzal nincsenek gondok sem az iskolában, sem otthon. Többször hallottuk/olvastuk: „csak a tanulás értékes a szüleimnek”. Befolyásolhatja ezt a véleményt az a körülmény is, hogy hazánkban az iskolai értékelés fő szempontja elsősorban a tanulók teljesítménye, ez alapján nyerhetnek felvételt a kiválasztott iskolába vagy a felsőoktatásba.

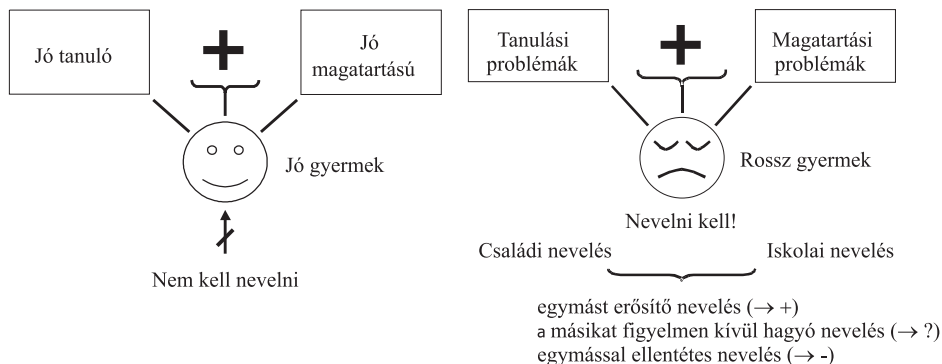
„A jó gyermeket nem kell nevelni.” – hangzott el több gyermek és szülő szájából. (1. ábra) Nem kell nevelni sem otthon, sem az iskolában. Azért állítják ezt határozottan, mert a beszélgetésekből az derül ki, hogy

legtöbbjüknél a nevelés elsősorban az ellenkező hatást kiváltó, kioltó, leállító módszerek alkalmazását jelenti. Nevelni csak azt a gyereket kell, akire panasz van, valamilyen negatívnak ítélt magatartását, viselkedését csökkenteni, korlátozni vagy változtatni kell. (Ez a megállapítás összhangban van a *Lénárd Sándor* tanulmányában olvashatókkal.)

Amikor megkérdeztük, hogyan dicsérnek, jutalmaznak otthon és az iskolában, kiderült, hogy azért a jó gyermeket is nevelik. Ismert támogató, útmutató nevelési módszereket (*Domke*, 1982) soroltak fel a tanulók és szülei is, ezeket idézzük a következőkben. A tanulók szerint otthon a jó gyermek mindenért dicséretet, elismerést, biztatást, gratulációt, jutalmat, ajándékot kap. Az iskolában pedig dicséretet írásban vagy szóban, példaképpül állítják a többiek elé, megsimogatja a tanár, jó/jobb jegyet kap. A szülők is szép számmal neveznek meg segítőt, támogató nevelési módszereket. A családban alkalmazottak: a szeretet, az odafigyelés, tudja a gyermek, hogy fontos a szüleinek, törődöm vele, együttörülés a sikereknek, dicséret, jutalom (egy esetben pénzjutalom, levonás a rosszságokért), kívánságok teljesítése, személyes példa, jó példa, lelki nevelés: „büszke vagyok rád!”, a megfelelő iskola kiválasztása, meggyőzés, következetesség, ha néha rossz: megbeszéljük a problémát, nincs szükség fegyelmezésre.

Talákoztunk olyan szülővel, aki ismerte, elfogadta és alkalmazza a konfliktusok elkerülésére Gordon (1990) kommunikációt megkönnyítő módszereit, az aktív és a passzív hallgatást, de megjelennek az emberi játszmák is. (F. Várkonyi, 1986) Az iskolában alkalmazott támogató nevelési módszereket is csak a jó gyerekekkel kapcsolatban sorolták fel a szülők: dicséret, piros pont, jó osztályzat, rend, fegyelem, rengeteg élményt, emberi példát ad, „szereti a gyereket, odafigyel rá”. Az egyik 8 éves kislány édesanyja neheztelt azért, hogy a tehetséges, kitűnő tanuló gyermeke ritkán részesül dicséretben, pedig: „ának is szüksége van a dicséretre, aki különben mindig jól teljesít, megerősíti a dicséret”.

Az 1. és 2. ábra szemlélteti a jó és a rossz gyerek neveléséről alkotott naiv nézetek közötti különbséget.

1. ábra. A jó gyermek nevelése

2. ábra. A rossz gyermek nevelése

A rossz gyereket nevelni kell, mind a családnak, mind az iskolának! Ezt mutatja a 2. ábra. A „rosszaság” legfontosabb jellemzői itt is az iskolai teljesítményhez kötődnek, ezeket említik először a szülők és a gyerekek. A tanulók szerint rossz gyerek otthon, aki rosszul tanul, rossz jegyet hoz, lusta, nem szeret tanulni, ideges, „nem csinál meg valamit”. Az iskolában rossz gyerek, aki „nem jelentkezik az órán, pedig tudja”, rosszul tanul, rossz magatartása (az órán: hangoskodik, dudorászik, eszik, rágózik, beszélget; felesel, verekszik, futkároz, „festett hajjal megy az iskolába”, „nem szimpatikus a tanárnak”).

A szülők szerint rossz otthon az a gyerek, aki nem tanul, nem készíti el a leckét, rossz jegyet hoz, lusta, szemtelen, nem végzi el a kötelességét. Az iskolában is az a rossz, aki rosszul tanul, aki nem akar tanulni, rossz jegyet szerez, nem aktív, lusta, szemtelen, verekszik.

Az ismert ellenkező hatást kiváltó módszereket (Domke, 1982) kivétel nélkül felsorolták a megkérdezettek, sőt ki is egészítették még néhányval. A rákiabálás, a veszekedés, a pofon és a verés („rácsapok a fenekére”) is alkalmazott nevelési módszer néhány családban. A szülők meg is magyarázzák: „én is kaptam, nem ártott, ember lett belőlem”. Az iskolában a rossz gyerekekkel szemben alkalmazott nevelési módszereket minden megkérdezett jól ismeri: rászólnak, rákiabálnak, szidás, fegyelmezik, fekete/rossz pont, elveszik a magatartáskártyát/ellenőrzőt, felállítják, vigyázzban kell állnia, kiküldik az osztályból, figyelmeztető, intő, rovó, igazgatói, szivatják, viccelődnek vele, feleltetik, plusz feladatot, egyest kap, osztályzattal büntetik, rosszabb jegyet kap, megbuktatják, túlzott szigor és bizony a verés, a megszegényítés, a kirekesztés („nem szabad hozzászólni”) is elhangzott. Egy csonka családban, édesanyjával élő, 17 éves fiú szerint „a tanárim mindenkit szidnak, ... köztudott, hogy »fejre osztályoznak«, rosszabb jegyet kap, hiába tudja úgy az anyagot. Én nem szeretem, ha engem egy tanár fegyelmez vagy próbál nevelni”. A durva tanári módszereket elítéli a szülők is és tanulók is.

A gyerekek közül többen azt állítják: „az iskolában jobban szót fogadok, mert ott egyest kapok, megbuktatnak” és ennek a családban is következménye van. Találkoztunk ellenkező véleménnyel is: „Otthon jobban szót fogadok, mert otthon az anyukám szól rám és az jobb.” (8 éves kislány). Egy 12 éves fiú azért jobb otthon, „mert nem akarom megbántani anyut”. A szülők közül többen elégedetlenek az iskolában folyó neveléssel: „Az iskola nem nevel. A tanárok többsége nem tud fegyelmezni, a tanár nem tud tanítani és ezért a gyereket bünteti” – mondta egy édesapa.

A család és az iskola nevelésének összhangjáról is esett szó a beszélgetések során. (2. ábra) Találkoztunk ideális esettel, amikor arról számoltak be a szülők, hogy a két nevelési szintér hatása egymást erősíti, kiegészíti. „A családi nevelés bensőségebb, úgy nevelünk, hogy szeretjük. Odafigyelünk egymásra. Az iskola a közösségi magatartás meg- tanulásának a helye.”

Van olyan eset, amikor az egyik szintér figyelmen kívül hagyja a másik hatását. Az egyik szülő arról beszélt, hogy az iskola nem nevel, csak oktat, az is a feladata, a nevelés a családban történik. Ennek eredménye annak a függvénye, hogy milyen értékrendet a hogyan ad át a család gyermekének. Egy másik édesapa kijelentette, az iskola nevel, „az biztosan jó, szakemberek végzik”, „alig vagyunk a gyerekekkel”, dolgozni kell.

Az interjú adó szülők között is akadt olyan, aki az iskolát, az ott alkalmazott nevelési módszereket keményen bírálta. „Amikor Niki negyedikes volt, a tanító néni azt mondta neki, hogy »Te soha nem fogsz tudni négyesnél jobbra olvasni«. Ez örök emlék nekünk. Mély nyomot hagyott benne. Egy tanár csak azt mondhatja: most ennyire sikerült, igyekezz, legközelebb jobb lesz!” A „mély nyom”-ot bizonyítja az, ahogyan a tizenhat éves Niki jellemezte magát: „eléggé lelkiismeretes vagyok, szorgalmas, de az eredményeim nem a legjobbak. Klarinétozom, szépen énekelek. Nem vagyok sikeres.” Az édesanya szavain sem csodálkoztunk: „túlságosan aláértékeli saját magát, nincs elég önbizalma”. Egy 12 éves tanuló szavai: „Sajnos rosszul tanulok. Rettegek az iskolától, mindig fegyelmeznék és egyest kapok. ... Anyu nem szigorú, ha segíték vagy jól megcsinálom a leckét, megdicsér. Sokszor rámszól, hogy tanuljak. Anyunak a jó tanulás a siker, a második helyezés a sportban nem.” Megoldást is talál magának: „Meg tudom nevetetni a barátaimat, vidám gyerek vagyok.” Ha a családi és az iskolai nevelés egymással ellentétes irányú (az értékelés, az értékek, a nevelési módszerek), a nevelendő gyermek bizonytalanságban él, nem tudja eldönteni, kinek higgyen, melyik elvárásnak feleljen meg. (Lásd: *Réthy Endréné*, 'A gyermeki énkép és az ehhez kapcsolódó szülői gyermekképek' című tanulmányát e számban.) *Szabó Éva* kérdőíves vizsgálata (1999) során az iskolai nevelés céljáról és egyes pedagógiai módszerekről alkotott szülői és tanári vélemények között is eltérő nézeteket, gyakran feszülő viszonyt igazolt.

Nevelési modellek

A megismert nevelési módszerek alapján kitapinthatók bizonyos naiv családi és iskolai nevelési modellek. Néhány példa:

Egy jó tanuló, 12 éves kislány szülei által kiválasztott iskola:

Szelektál, megválogatja, kit vesz fel („elsőben jelentkezett x gyerek, bejutott y ... nem mindegy, milyen gyerekekkel van körülvéve az osztályban, ... a gyerekek otthoni háttérre behallatszik az iskolai viselkedésükbe”), követelményeket állít és azt meg is követeli, „emberközpontúság érződik az iskola szellemében”, foglalkoznak a gyerekekkel, jobban odafigyelnek rájuk, „a teljesítménydíjazás irányában történik minden, ez jó szempont. Ezért vállaljuk a tortúrát, hogy messzire hordjuk az iskolába.” E nevelési modellt nevezhetjük teljesítményközpontú, „versenyistálló” nevelési modellnek.

Egy 8 éves, tehetséges kislány szülei által leírt családi nevelési modell:

„Igyekszem meghagyni azt a kevés önállóságot, amit egy gyermeknek lehet. ... Szeretem, odafigyelek rá, megpróbálom megkönnyíteni az életét, megtanítani olyan dolgok-

ra, amiket meg kell csinálni az életben. ... Vannak szabályok, amiket betartunk... Mindent megbeszélünk. Fegyelmezni nem is kell. A gyerek nincs alárendelt helyzetben. Állandóan dicsérrjük, meg a kedvébe járunk. Együtt örülünk, ha jól megcsinál valamit. Úgy neveljük, hogy szeretjük, szeretünk együtt lenni vele.” A gyermekközpontú családi nevelési modellek közé sorolhatjuk.

A 17 éves Tamás („Meg vagyok elégedve magammal. Nem vagyok elszállva, nem vagyok hülye, nem buktam meg, büszke vagyok arra, amit elértem.”) pozitív önnevelő nevelési modellje:

„Az iskolában nincs idő a nevelésre. A tanáraink eljárásai nullák, katasztrófa! ... Megtanultam, sikereket csak komoly tanulással lehet elérni. ... Van sok olyan dolog, amire nem nevel senki, magának kell az embernek sokmindenre rájönni. Például, hogy meg tudja különböztetni az embereket, hogy mindenkiben ne azt lássa, hogy makulátlan tiszta és soha nem fog átvérni. Hogy meg tudja különböztetni a jót a rossztól. Minél több embert meg kell ismerni és levonni a tapasztalatot.” A kirajzolódó nevelési modellek elemzésére ezen írásban nem térünk ki.

A szülőknek és gyermekeknek a nevelési módszerekről alkotott véleményei, nézetei egyenként elgondolkoztatók, hiszen napjaink nevelési kor- és kórképei rajzolódtak elénk, amelyek további vizsgálata mindenképpen szükséges.

Irodalom

- Bábosik István (1997): A nevelélméleti modellek elemei és változatai a XX. században. In: Bábosik István (szerk): *A modern nevelés elmélete*. Telosz Kiadó, Budapest.
- Bábosik István (1999): *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Domke, H. (1982): *Erziehungsmethoden*. Donauwörth.
- F. Várkonyi Zsuzsa (1986): *Már százszor megmondtam!* Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Geißler, E. E. (1982): *Erziehungsmittel*. Bad Heilbrunn.
- Gordon, T. (1990): *A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.-módszer*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó Éva (1999): Mire neveljük és hogyan? Szülők és pedagógusok vélekedései az iskolai nevelés céljáról és egyes pedagógiai módszerekről. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LIV (3), 443–446.
- Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Zrinszky László (2002): *Nevelélmélet*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.